

Slika Zagreba kao druge metropole unutar SFRJ na razglednicama i značkama

Podnar, Ivana

Source / Izvornik: **Zbornik III. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2013, 345 - 351**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:710546>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-15**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Slika Zagreba kao druge metropole unutar SFRJ na razglednicama i značkama

Druga je modernizacija bila artikulirana kroz dva usporedna procesa: urbanizaciju i industrijalizaciju. Prvo veliko širenje Zagreba, koje je učinilo radikalni prekid s vizijom grada do pruge, dogodilo se upravo u tom razdoblju koje obilježava pripadanje SFRJ. Novi politički poredak kao svoju legitimacijsku bazu imao je radništvo, a dotad pretežno poljoprivredna zemlja imala je ključan zadatak stvoriti, u kratkom vremenu, potrebne uvjete za nastajanje te nove dominantne društvene klase. Zagreb je do 1990., odnosno do državne samostalnosti, poprimio integrativna obilježja metropole (ubrzani prostorni, populacijski, industrijski i prometni rast, regionalno središte, političko središte, mjesto privlačenja novih doseljenika...) koja su nastala djelomice kao rezultat prirodnih procesa rasta grada, ali ponajviše u artikulaciji novih društveno-političkih odnosa.

Na primjeru triju planiranih i izvedenih gradskih prostora: Ulice grada Vukovara (nekad Moskovski boulevard, Ulica proleterskih brigada), Zagrebačkog velesajma te Novog Zagreba prepoznaju se prostorno-identitetni sustavi Zagreba kao metropole u razdoblju druge modernizacije, a njihova simbolizacija, sažeta u karakteristične medije razglednica, suvenira, značaka, karata i sl., pokazuje implementiranje novih društvenih, političkih i urbanih vrijednosti među najširim socijalnim skupinama.

Nepromjenjive urbane ikone ustaljuju ideju o mjestu i njegovim vrijednostima koje traju neovisno o ideologijama koje dolaze izvana i odozgo. No uz te stalne točke svako vrijeme implementira sebi svojstvene metonimijske strukture koje u dijalogu s onim zatečenima formiraju *site & time specific* urbani, kulturni, društveni i politički ambijent.

Ulica grada Vukovara

Sve do kraja Prvog svjetskog rata Zagrebu je dostajao urbanizirani prostor do pruge. Izrazitim porastom stanovništva i poslijeratnim naseljavanjem, pokazala se snažna potreba za reguliranjem gradskog prostora prema jugu, točnije do Save. Moderni urbanistički i arhitektonski principi CIAM-a,¹ kontekstualizirani novim političkim i društvenim uređenjem nakon Drugoga svjetskog rata, svoje su ostvarenje doživjeli prilikom oblikovanja Moskovskog boulevarda (preimenovanog u Beogradski boulevard 1948., Ulicu proleterskih brigada 1954. te konačno Ulicu grada Vukovara 1992.). Već i genealogija imena sugerira simboličku važnost i refleksiju

složenih društvenih zbivanja ove arterije što se proteže smjerom istok – zapad.

Ulica proleterskih brigada oblikovno i simbolički predstavlja prekretnicu urbanizma Zagreba: široku prometnicu definiranju uzdužno na ulicu postavljene zgrade kolektivnog stanovanja, izgrađene po modernističkim principima, podignute na pilone, u armirano-betonskoj konstrukciji, po narudžbi radničkih samoupravnih jedinica, u planu koji odbacuje blokovsku izgradnju Donjega grada 19. stoljeća. Iako zapravo građena prema direktivnim regulacijskim skicama,² izgradnja je bila gotovo programatska: »*Izgradnja novog Zagreba mora biti situirana na novim površinama, na kojima je moguće slobodno formiranje nove urbanističke zamisli, koja će zadovoljavati zahtjeve funkcionalnosti života u odnosima nove društvene stvarnosti, ali će u isto vrijeme interpretirati i emocije umjetničkog doživljavanja izražene urbanističkim i arhitektonskim kompozicijama socijalističkog realizma...*«³ Principi izgradnje nisu samo oblikovno, već temeljno filozofski različito postavljeni – blok pretpostavlja jasnu granicu privatnog i javnog prostora, dok slobodni plan pretpostavlja opću javnost, tj. društvenost.

Od samog početka izgradnje Ulice proleterskih brigada, procesi njezina nastanka pažljivo su se dokumentirali te u obliku razglednica diseminirali među društvenim skupinama. Nova arhitektonska estetika, novi materijali, nov odnos prema prostoru, privatnom i javnom, nova kultura stanovanja, svi ti aspekti bili su radikalno drukčiji od dotadašnjeg. Takvu je revoluciju bilo potrebno snažno poduprijeti ideološkim programom koji je u to vrijeme imao potencijal korjenito mijenjati navike i mišljenja. Žarko Domljan za skiciranje poslijeratne arhitekture smatra ključnom činjenicu »izostanka kritičko-teorijske sfere«.⁴ Također, značajne su bile racionalne argumentacije koje objašnjavaju nužnost upravo takve izgradnje koja dokida blokovsku urbanizaciju. »*Koliko bi značilo da se umjesto tih zapreka podignu zgrade na stupove, da se omogućе vizure i kretanja u svim smjerovima, da se tamo stvori mogućnost zabave za djecu i rekreacije odraslih. Čovjeku treba ostaviti površinu zemlje po kojoj se kreće i slobodan pogled barem u visini prizemlja.*«⁵

Ono što se postavilo kao ključno pitanje ovako radikalnog prekida tradicije je kako se nova praksa prihvatila/nametnula u društvenoj navici. S obzirom na izraženu svijest o Zagrebu kao srednjovjekovnom i devetnaestostoljetnom gradu, smještenom na jasno omeđenom prostoru i s uzvisine dohvatljivom gotovo jednim pogledom, izgradnja tako različiti

tog i dimenzijama nezanemarivoga urbanog tkiva tražila je i odgovarajuću društvenu promidžbu. Jedan aspekt svakako su bile i brojne radne akcije koje su zahvaćale velik broj žena i muškaraca potaknutih izgradnjom novog Zagreba socijalizma, s novim prilikama bratstva i jedinstva. Druga, suptilnija razina društvene komunikacije svakako su bili mediji pa čak i turistički materijali poput razglednica koji su nastojali Ulicu proleterskih brigada definirati kao novu urbanu ikonu.

Ikoničnost su integrirale ključne građevine tijekom godina izgrađene na potezu Ulice proleterskih brigada: Gradska skupština (1958.), Radničko sveučilište (1960.), »Palača pravde« (1970.), KD Vatroslav Lisinski (1973.), SDK (1981.), a koje su predstavljale nove hramove vlasti, kulture i planskog gospodarstva. Izgradnja dviju poprečnih ulica, Sveučilišne aleje i Miramarske ulice, sa svojim reprezentativnim građevinama, predstavlja protezanje zapadnog i istočnog kraka Zelene potkove na području od pruge do Save,⁶ što svakako pokazuje ideju ne samo povezivanja novog i starog Zagreba, već i potrebu da se to novo poima na istoj liniji ikoničnosti s Lenucijevim projektom.

Populariziranje nove arterije socijalističkoga grada dokazuje snažna marketinška kampanja tiskanja razglednica, gdje se uz tradicionalne motive stare gradske jezgre, uključujući i crkvu sv. Marka te katedralu, u velikom omjeru prezentiraju različite vizure Ulice proleterskih brigada, najčešće s istaknutom Gradskom skupštinom. Zanimljive su mozaične kompozicije koje uz tradicionalne simbole postavljaju npr. zgrade Filozofskog te Fakulteta strojarstva i brodogradnje, Radničkog sveučilišta ili pak *autoputa*. Ovakav ikonografski sudar zapravo djeluje poput amortizera, pri čemu se neupitna ikoničnost katedrale, kule Lotrščak, Kamenitih vrata i HNK nastoji prenijeti na novouspostavljene simbole prosperiteta, tehnokratske modernosti i humanističke demokracije. Dodatni aspekt koji je dokazivao ne samo nužnost gradnje, koja nije tek puka izgradnja stambenog fonda, nego izgradnja domovine, te i izravne participacije, pokazivale su razglednice upravo s motivima radnih akcija na kojima žene i muškarci, rame uz rame, pod parolom bratstva i jedinstva svojim radom doprinose tom posvećenom procesu. Slijedom promidžbe sasvim novih ideoloških, društvenih vrijednosti, novom ikonografijom čiji su nositelji radnici i proizvođači njihova rada, uspostavljen je novi arhitektonsko-urbanistički sustav.

Zagrebački velesajam

1909. godine osniva se Zagrebački zbor, koji 1947. mijenja ime u Zagrebački velesajam te postaje novi *brand* u promociji Jugoslavije kao globalne sile. Predratna lokacija Velesajma na Savskoj cesti postajala je neprimjerena sve većem broju nacionalnih paviljona te je gradonačelnik Holjevac potaknuo inicijativu njegova seljenja na prekosavsku lokaciju. Taj je prijedlog naišao na negodovanje najviših organa vlasti pod izlikom da bi velesajamski centar trebao biti glavni grad federacije, no u ime tradicije Zagrebačkog velesajma te snažnog lobiranja gradonačelnika, dogodio se revolucionarni pomak zagrebačkog urbanizma – prekoračena je Sava i otpočeto je širenje grada prema jugu. »*Nova magistrala sjever–jug okreće za 180° kormilo razvoja Zagreba.* (...)

Novi velesajam južno od Save prva karika takve koncepcije, zablještao je neonom i fluorescentom pred stotinama tisuća naših i stranih posjetilaca.«⁷

U eri hladnog rata, Zagrebački je velesajam bio jedini međunarodni sajam na kojem su zajedno izlagali SAD, SSSR te zemlje Trećeg svijeta.⁸ Uloga Velesajma daleko je premašivala trgovačku funkciju. Njegova se važnost može razaznati na dvije ključne razine – državnoj i gradskoj. Na razini države Velesajam je značio tržišno umrežavanje sa zemljama Zapada, Istočnog bloka i Trećeg svijeta, kulturnu razmjenu, tehnološko nadmetanje, političku promociju. Međutim, na razini grada, osobito iz perspektive Zagreba kao buduće milijunske metropole, posebnu je važnost imala upravo lokacija Zagrebačkog velesajma. Njegov smještaj južno od Save u potpuno neurbanizirani dio grada doveo je infrastrukturu koja će se pokazati uvjetom za izgradnju novih stambenih zona – Novog Zagreba.⁹ Da bi se osigurali uvjeti za nastanak nove sajamske površine, bilo je potrebno izgraditi novi trnjanski most, dovesti električnu energiju, kanalizaciju, vodovod, nasipati obale Save, uvesti telekomunikacije... Cijeli se taj poduhvat ne bi započinjao da već tada novi Velesajam nije predviđao biti jezgra Novog Zagreba.

U razgovoru s Rašicom, projektant naglašava novu orijentaciju druge faze velesajamske izgradnje: »*Osnovna koncepcija projekta je integriranje Velesajma s ostalim dijelovima prekosavskog područja između Savskog i Jakuševačkog mosta, drugim riječima, uklapanje čitavog prekosavskog prostora u tkivo grada Zagreba, kroz koji treba da teče Sava, a ne mimo njega.*«¹⁰ Nadalje, Rašica već tada, 1957., naglašava izgradnju prostora istočno i južno od Velesajma: »*Na slobodnom zemljištu moglo bi se konačno pristupiti stambenoj izgradnji na način suvremenih naselja, koja jedina daju mogućnost masovne, kvalitetne i ekonomične izgradnje i oblikovanja grada.*«¹¹ Velesajam je bio poligon za predstavljanje različitih sektorskih inovacija iz svih krajeva svijeta koje su mogli vidjeti ne samo odabrani stručnjaci i političari, već velik broj novonastalih radnika koji su činili glavninu stanovništva. Arhitektura paviljona također je bila svojevrsna prezentacija dosega moderne, funkcionalne arhitekture.

Principi koji su primijenjeni u arhitekturi Zagrebačkog velesajma kasnije će postati principi izgradnje Novog Zagreba. Sam je montažni princip, kasnije u drugom materijalu primijenjen u sustavu »limenki« Novog Zagreba, bio značajan i stoga što su određeni paviljoni samo privremeno služili svojoj velesajamskoj svrsi, a kasnije su premješteni na različite lokacije grada, gdje im je funkcija promijenjena. Dakle, Zagrebački velesajam nije samo na svojoj ograničenoj lokaciji demonstrirao novo shvaćanje s jedne strane moderne izgradnje, a s druge nove načine samoposlužne kupovine, već je implementacijom u gradsko tkivo Donjega grada (Praška ulica) te Trešnjevke postao prisutan izravno u dodiru s tradicionalnom arhitekturom.

U kontekstu nove ikonografije Zagreba, Velesajam je zauzeo čvrsto mjesto. Predstavljao je grad, republiku i federaciju kao modernu i industrijaliziranu zemlju s vrlo snažnim integrativnim silama, koja je u stanju na jednome mjestu okupiti predstavnike radikalno suprotstavljenih ideologija, te demonstrirati svoj model kao optimalni oblik političkog i gospodarskog sustava – socijalizam s elementima potro-

šačkog društva. Koliko je Velesajam bio značajan element identifikacije, pokazuju brojne razglednice s motivima nacionalnih paviljona i najmodernijih proizvoda, te značke i zastavice različitih zemalja izlagača. Ta prezentacija velesajma bila je simbolička deklaracija pripadanja razvijenom svijetu, u čijim dodanim vrijednostima sudjelovati mogu i građani jedne socijalističke zemlje. Uspjeh velesajma bio je »... i barometar, koji brže od ostalih marketing-medija, pokazuje trendove i tendencije«. ¹² Iako je »Zagrebački zbor bio osnovan da pomogne mladoj kapitalističkoj klasi Hrvatske«, ¹³ on je nedvojbeno postao simbol socijalističkog prosperiteta. Prvotne posjetitelje industrijalce, trgovce i obrtnike, zamijenile su nove kategorije: organizirane grupe radnika, sindikalnih predstavnika, članova omladinskih i antifašističkih organizacija i sl. ¹⁴

Novi Zagreb

Planiranje novih stambenih zona u južnom dijelu grada već je bilo ugrađeno u ideju preseljenja Velesajma na desnu obalu Save. U pozadini ovako revolucionarne urbanističke ideje svakako je bio vrlo nagli i ubrzani rast radničkog stanovništva koje je dolazilo iz ruralnih krajeva kako bi se zaposlilo u mnogobrojnim tvornicama pokrenutima nakon Drugoga svjetskog rata. ¹⁵ Radništvo je bila legitimacijska baza društva, ono je bilo fokus najvišega državnog interesa i upravo je zato stanogradnja, uz industriju, bila svojevrsni pokazatelj društvenog uspjeha. Od Drugoga svjetskog rata do 1974. u Zagrebu je izgrađeno 104 397 stanova. ¹⁶

Povijesno središte već je bilo gotovo potpuno izgrađeno te je bilo ključno pronaći neurbanizirano gradsko područje čija će čistina omogućiti razvoj posve novog urbanizma, usklađenog s materijalnim i duhovnim potrebama novog čovjeka. Izgradnja Ulice proleterskih brigada bila je prvi korak, poligon za pripremanje stvarnog uključivanja južnog dijela u gradsku cjelinu. »Skok« preko Save olakšan je infrastrukturom koju je donio Velesajam; preostalo je da se zelene ravnice ispune takvim naseljima koja će demonstrirati Novi Zagreb socijalističkog društva. Predviđeno je bilo da će to područje naseljavati 250 000 stanovnika. ¹⁷ Ključno je bilo osigurati ponajprije stanovanje, odmor, rad i promet. Iako su naselja međusobno oblikovno različita, osnovno im je obilježje zadovoljavanje planiranih funkcija. Kulturne i društvene funkcije bile su ostavljene za vremena lagodnijega javnog života, no one do danas nisu ostvarene. Međutim, teorijske argumentacije koje su se mogle čitati u stručnim časopisima *Arhitektura* te *Čovjek i prostor* govorile su u korist novih mikrorajona koji stanovanje čine humanim, u obilju sunca i zraka, u zelenilu i zajedništvu stanara čija je izolacija gotovo nemoguća. ¹⁸

Imajući u vidu da je stanovništvo doseljeno u Novi Zagreb većinom dolazilo iz ruralnih područja, bez razvijenih navika urbanog stanovanja, kritika određenih nedostataka bila je izostala. Glas stručne javnosti također je veličao rezultate socijalističkog urbanizma kao onoga koji svakome daje pravo da živi u kvalitetnom ambijentu te da upravo zato urbanizam u socijalizmu ima mnogo veću važnost nego u kapitalizmu. ¹⁹ Štoviše, kategorija društvenog stana imala je nekoliko značenjskih razina – humani odnos socijalističkog

društva prema radniku, pozitivne, a ne negativne konotacije korisnika takvog stana, ²⁰ bogatstvo zemlje koja sebi to može priuštiti te solidarnost samih radnika koji su bili spremni radnim akcijama pomagati takvu izgradnju.

Ovi novi stambeni rajoni, eksperimenti urbanizma u novim uvjetima, popularizirani su na nekoliko načina. Osim pozitivne kritike i intenzivne teorijske rasprave u popularnim i stručnim časopisima, tiskane su i nove turističke mape u koje su bila ucrtana i naselja Novog Zagreba. Organizirale su se autobusne ture kako bi se zainteresiranima predstavio novi standard stanovanja u zelenilu i suncu, nadomak radnog mjesta, te s izravnom prometnom vezom sa starim središtem. Jednako tako tvrtka IKOM, ljevaonica značaka, proizvodila je značke kojima je promovirala upravo nova urbanistička ostvarenja. Na jednoj se nalazi natpis: »Graditi Zagreb preko Save«, a na drugoj »Radničkom solidarnošću 1 000 izgrađenih stanova«. Upravo suvenirni kao što su značke, zajedno s razglednicama funkcioniraju kao ikoničke forme putem kojih se široj zajednici diseminiraju simboličke vrijednosti društva, poručuje se koje forme sažimaju kvalitete određenog vremena i prostora.

Zgrada Željpoša

Osim velikih urbanističkih ostvarenja, Zagreb se kao metropola gradio i na malobrojnim, no vrlo važnim lokacijama Donjega grada 19. stoljeća. Na tom području prve modernizacije nastaje blokovska arhitektura buržoazije koja svojim historicističkim, klasicističkim i secesijskim oblikovanjem stvara pravilni ortogonalni raster s jasnim granicama privatnog i javnog. Iako su ključne građevine i prostorni kompleksi druge modernizacije kreirani južno od pruge, izazov su bile upravo interpolacije. Jedna od najkontroverznijih, od svog nastanka 1964. pa sve do danas, svakako je zgrada Željpoša Stanka Fabrisa. »Staklena« građevina smještena na sjeverozapadnom uglu Trga maršala Tita, u susjedstvu Muzeja za umjetnost i obrt, HNK, Rektorata te drugih zaštićenih povijesnih građevina. S obzirom na osjetljivost ambijenta, izgradnja Željpoša prethodile su intenzivne stručne rasprave koje su u velikoj mjeri regulirale konačni rezultat. »*Fabris je pri projektiranju bio obavezan poštivati unaprijed zadane uvjete, iste one koje je usvojio Urbanistički zavod na preporuku N. Šegvića i J. Seissela.*« ²¹ Međutim, odmah po početku gradnje iste institucije koje su odobrile projekt i zadale smjernice zahtijevaju obustavu gradnje i objavu natječaja za novi objekt. ²² Taj je zahtjev odbijen, zgrada je dovršena znatno drukčije od Fabrisova projekta, a diskusije o njezinoj kvaliteti i uklopljenosti u ambijent nisu jenjavale sve do raspisa natječaja 1990. godine za njezin redizajn i prenamjenu u Glazbenu akademiju.

Te su kontroverze rezultirale dvostrukim procesom: vrlo detaljnom analizom objekta, koji je nastao kao tipična arhitektura svog vremena, po uzoru na Miesa van der Rohea ²³ i po interpolacijskoj metodi kontrasta karakterističnoj za to razdoblje, te pokušajem da se ta arhitektura pretvori u prihvaćenu sliku grada. Ne uzimajući u obzir argumentaciju koja brani poziciju arhitekta Fabrisa, javnost se vrlo negativno odnosila prema Željpošoj zgradi. Ta je negativnost izražena čak i u istraživanju provedenom 1997. kad je zgra-

du javnost smjestila visoko na popisu mjesta koja izazivaju nelagodu.²⁴ Iako su razgovori o arhitekturi održani u Otočcu 1962., posebnu pažnju posvetili odnosu arhitekture i javnosti te naglasili važnost utjecaja javnosti na formiranje društvene svijesti o neophodnoj podršci progresivnoj orijentaciji u arhitektonskom stvaralaštvu,²⁵ Željpoš je trajao na Trgu maršala Tita, a uslijed nebrige i propadanja sve više narušavao sliku grada. Tendencija da se Fabrisova palača, svjedok moderne arhitekture i jedna od prvih zgrada sa zavješanim pročeljem u Hrvatskoj, integrira u slici Donjega grada koji uspješno spaja tradicionalno i suvremeno te skladno integrira dva različita arhitektonska i ideološka jezika, predstavlja se kroz niz razglednica na kojima se uz hramove kulture 19. stoljeća (HNK, Leksikografski zavod) prikazuje upravo Željpoš.

Ilički neboder

Ilički je neboder (1959., S. Jovičić, S. Hitil, I. Žuljević) prva građevina u Hrvatskoj s obješenom staklenom fasadom. Također, to je jedini visoki objekt (64 m) na središnjem trgu Donjega grada. Ideja o neboderu na toj lokaciji potječe još iz 1929. godine,²⁶ tako da sve teorije o neboderu kao ideološkom kontrapunktu katedrali gube argumentaciju. Za izgradnju nebodera bio je raspisan javni natječaj, a svi natjecatelji ponudili su izgradnju visokog objekta. Međutim, A. Mutnjaković smatra da je vertikalni naglasak trebao biti još smioniji nego što je izveden, smatrajući realizaciju previše skromnim probojem.

Neovisno o onodobnim i suvremenim kritikama, Ilički je neboder postao urbani akcent Donjega grada, opterećen vrlo različitim simboličkim konotacijama. U sekundarnim je medijima, osobito u razdoblju socijalizma, bio jedan od najčešćih motiva razglednica, često sniman noću, pod svjetlima velegrada, asocirajući na svoju newyoršku preteču. Njegova je lokacija upravo ključna; alumnijsko-staklena konstrukcija, najmodernija građevina socijalističkog Zagreba, smještena u samom srcu devetnaestostoljetnog sajmišta. Danju blistav reflektirajući se na suncu, a noću osvijetljen umjetnom rasvjetom, Ilički je neboder, upravo kao i svaki drugi neboder, bio vizualni fokus ali i simbol modernosti zagrebačke arhitekture i interpolacije. Upravo je zato ušao u ikonografiju grada, uz modernost imajući i dodani sadržaj – tradiciju.

Univerzijada

Zagrebačka Univerzijada, održana 1987., nije bila samo sportska manifestacija, već poticaj infrastrukturne obnove grada.²⁷ Tim je povodom u Zagrebu izgrađen niz sportskih, kulturnih i hotelskih objekata, npr. muzej za Mimarinu zbirku, poslovno-sportski centar Cibona, sportski park Mladost, Šalata i Jarun, zgrada Vjesnika, Autobusni kolodvor, hotel Dubrovnik, uređuje se Trg Republike (danas Trg bana Jelčića), obnavlja 60-ak pročelja, pokrenut je Eurokaz, međunarodni kazališni festival, otvorene nove galerije... Cijeli je program bio »program društvene infrastrukture« s ciljem da bude podloga za razvoj grada i države u cjelini.²⁸ Tako široko postavljenim ciljevima Jugoslavija je, preko Univerzijade, željela nadvladati veliku gospodarsku krizu te se u

međunarodnom kontekstu prikazati kao važan ekonomski čimbenik. Univerzijada je bila označena intenzivnom pozitivnom politizacijom, kako na razini učvršćivanja bratstva i jedinstva, tako i na razini opsežnog programa izgradnje koji je uljepšao sliku grada.

Za promociju ove međunarodne sportske manifestacije, osim kreiranja maskote Zagija koja se diseminirala u svim mogućim medijima, od igračaka, značaka, do pročelja i zastavica, vrlo su intenzivno promovirani svi pojedini novi objekti izgrađeni tim povodom. Oni su po automatizmu dobivali simbolički značaj te zauzimali ikonički status. Tiskane su mnogobrojne razglednice s motivima Cibonina tornja, stadiona, hotela Dubrovnik; izrađuju se značke s likom Zagija, Doma odbojke... Univerzijada je postala vrlo snažni simbol Zagreba, a svi objekti i sadržaji, koje je inicirala, trajni podsjetnik na taj veliki međunarodni uspjeh. 1987. godine, samo 3 godine prije raspada SFRJ, pokušalo se kroz ovu manifestaciju postići nacionalnu koheziju te zamagliti ogromne gospodarske probleme. U takvoj je situaciji upravo Zagreb, iako samo glavni grad socijalističke republike, integrirao gospodarske, infrastrukturne, sportske i kulturne čimbenike koji će nago-vijestiti buduću metropolu.

Zaključak

Kontekstualizacijom općenitih težnji prostornog oblikovanja, Zagreb je stvorio jedan kombinirani model u dijalogu starog i novog, blokovskog i slobodnoplanskog, kapitalističkog i socijalističkog, te kreirao jedan vrlo specifičan identitetski sustav. Taj se sustav prepoznaje u širokom prihvaćanju različitosti; Zagreb jednako označavaju Kamenita vrata, katedrala, crkva sv. Marka, kao i zgrada Skupštine, Ilički neboder, Velesajam, Radničko sveučilište, Novi Zagreb... Simboličke su forme različitih društvenih uređenja, barem što se sekundarne prezentacije tiče, postigle sličnu razinu komunikacijske učestalosti. Međutim, istodobno treba uzeti u obzir i činjenicu da su se sva sredstva promidžbe, osobito neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, nalazila u rukama vladajuće skupine pa je teško pretpostaviti kolika je uistinu bila razina simboličke integracije obaju modela.

Izuzme li se taj čimbenik te analiza provede na osnovi konkretnih materijala, posve je očita tendencija da se novi arhitektonski oblici, kao nositelji sasvim jasne ideologije, nadovežu na već postojeći simbolički kapital. Tako nastaju vrlo zanimljive izvedenice tradicionalnoga grba Zagreba s dodatnom zvijezdom petokrakom ili pak razglednice koje uz HNK i kulu Lotriščak pokazuju novozagrebačke nebodere, fakultete sa Sveučilišne aleje, Skupštinu... U takvim pastišima i dalje su dominantni tradicionalni simboli, ali se svakako uz njih nalaze i novouspostavljeni. Zagreb u većini turističkih materijala i dalje figurira kao grad srednjeg vijeka i 19. stoljeća. Manji je broj isključivo takvih materijala koji vrlo eksplicitno učvršćuju nove ideološke figure: razglednice s tvorničkim dimnjacima, radnim akcijama, marševima časnika, značke sa znakom *autoputa*, Pionirskoga grada... Razvijanje Ulice proleterskih brigada, Zagrebačkog velesajma i Novog Zagreba u trajnom je dijalogu s gradom na lijevoj obali Save – vidici prema staroj jezgri čak se i oblikovno ne

zatvaraju, nego se nastoji proizvesti pozitivan dijalog i međusobno potvrđivanje u identifikaciji suvremenog Zagreba.

Značke su pak suveniri koji se najčešće povezuju s logotipima velikih proizvodnih giganta Jugoslavije. Međutim, jednako su tako bili prikladni i kao mali lijevani plakati s porukama ili simbolima koji se odnose na akcije izgradnje Novog Zagreba ili pojedinih objekata nastalih povodom Univerzijade te logotipima Zagrebačkog velesajma koji je istodobno funkcionirao i kao gospodarski i kao arhitektonsko-urbanistički subjekt. Takva značka ne bi bila samo simpatični marketing određene industrije, već i marketing određene urbane politike.

Razglednice i značke s motivima Zagreba iz razdoblja socijalizma same pokazuju set novih urbanih motiva koji se upravo uključivanjem u sadržaj najfrekventnijih vizualnih materijala žele pozicionirati kao nova ikonička mjesta. Popisivanjem tih novih motiva te njihovim analiziranjem dobiva se cjelovita slika što je Zagreb u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata pa do 1990. smatrao svojim identitetom. Materijali pokazuju da se zagrebački identitet nipošto nije odrekao svojih tradicionalnih simboličkih mjesta, već da je postojećem simboličkom kapitalu nastojao dodati set novih urbanih znakova.

Bilješke

1
EVE BLAU, IVAN RUPNIK, *Project Zagreb. Transition as Condition, Strategy, Practice*, Barcelona–New York, 2007., 164.

2
VEDRAN IVANKOVIĆ, *Moskovski boulevard – Ulica grada Vukovara u Zagrebu 1945. – 1956. godine*, u: *Prostor*, 14 (2006.), 178–195, 192.

3
ANDRIJA MOHOROVIČIĆ, *Analiza historijsko-urbanističkog razvoja grada Zagreba*, u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 286 (1952.), 27–52.

4
ŽARKO DOMLJAN, *Poslijeratna arhitektura u Hrvatskoj*, u: *Život umjetnosti*, 10 (1969.), 4.

5
BORIS BAKRAČ, *O poslijeratnoj stambenoj izgradnji u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*, u: *Arhitektura*, 149 (1974.), 4.

6
EVE BLAU, IVAN RUPNIK (bilj. 1), 194.

7
BRANKO PETROVIĆ, *Bio sam posjetilac broj 17520 – između htjenja, mogućnosti i kreativne snage*, u: *Čovjek i prostor*, 54 (1956.), 1.

8
EVE BLAU, IVAN RUPNIK (bilj. 1), 216.

9
EVE BLAU, IVAN RUPNIK (bilj. 1), 221.

10
BOŽIDAR RAŠICA, *Razgovor s projektantom ing. arh. Božidarom Rašicom*, u: *Čovjek i prostor*, 67 (1957.), 1.

11
BOŽIDAR RAŠICA, *Zagrebački velesajam – intervju*, u: *Čovjek i prostor*, 82 (1959.), 1.

12
DRAGO ZDUNIĆ, *Zagreb. The Fair City*, Zagreb, 1986., 69.

13
MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Projekt povijesti Zagrebačkog velesajma iz 1967. godine. U povodu 90-godišnjice Velesajma*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 31.2 (1999.), 331.

14
IVA KRALJEVIĆ, GORAN ARČABIĆ, *Zagreb Fair in 1947. The First Fair Trade Exhibition in the Post-War Yugoslavia*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 2.1 (2006.), 160.

15
ŽARKO DOMLJAN, *Poslijeratna arhitektura u Hrvatskoj*, u: *Život umjetnosti*, 10 (1969.), 6.

16
DAVOR STIPETIĆ, *Stambena arhitektura ili arhitektura stambene krize*, u: *Arhitektura*, 149 (1974.), 19.

17
ZDENKO KOLACIO, *Južni Zagreb*, u: *Čovjek i prostor*, 116 (1962.), 1.

18
MIROSLAV BEGOVIĆ, *Dinamika života, prostora i arhitekture*, u: *Čovjek i prostor*, 107 (1962.), 6, 7.

19
Savez arhitekata Jugoslavije, *Otvorena pitanja arhitekture i urbanizma*, u: *Čovjek i prostor*, 116 (1962.), 6.

20
TIN SVEN FRANIĆ, LUKA KORLAET, DUBRAVKA VRANIĆ, *Prilog analizi stambenih politika i planske stanogradnje Nizozemske i Hrvatske*, u: *Prostor*, 13.2 (2005.), 199.

21
ANA VUKADIN, *Gradnja poslovne zgrade Željipoh (Ferimport) na Trgu maršala Tita u Zagrebu*, u: *Prostor*, 15.2 (2007.), 228.

22
ANA VUKADIN (bilj. 21), 231.

23
ANA VUKADIN (bilj. 21), 232.

24
ZORAN STIPERSKI, *Mjesta u Zagrebu – sinonimi za ugodu i neugodu*, u: *Prostor*, 5.2 (1997.), 314.

25
OLGA DIVAC, *Arhitektura i javnost*, u: *Čovjek i prostor*, 117 (1962.), 3.

26
ANDRIJA MUTNJAKOVIĆ, *Zagrebački neboder*, u: *Čovjek i prostor*, 92 (1959.), 5.

27
JASENKO ZEKIĆ, *Univerzijada '87. – drugi ilirski preporod*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 39.2 (2007.), 299.

28
NINO PAVIĆ, *Velika predstava može početi, Zagreb je već pobjednik*, u: *Vjesnik*, 14302 (1987.), 2, 3.

1. Razglednica s motivima Ulice proleterskih brigada, pogled na jugozapadni dio sa Šegvićevom zgradom (1947. – 1949.) desno i Vjesnikovim neboderom u izgradnji u pozadini (A. Ulrich, 1972.) (Hrvatski državni arhiv, Zagreb)

2. Razglednica s motivima Ulice proleterskih brigada, lijevo Galićeva zgrada (1956. – 1959.), desno Gradska skupština K. Ostrogovića (1955. – 1957.) (Hrvatski državni arhiv, Zagreb)

4. Razglednica s motivima Zagrebačkog velesajma: paviljon NjDR B. Rašice, 1964. i paviljon Mašinogradnje B. Rašice, 1957. (Hrvatski državni arhiv, Zagreb)

3. Značka s natpisom »Širite Zagreb preko Save«

5. Značka s natpisom »Radničkom solidarnošću 1000 izgrađenih stanova«

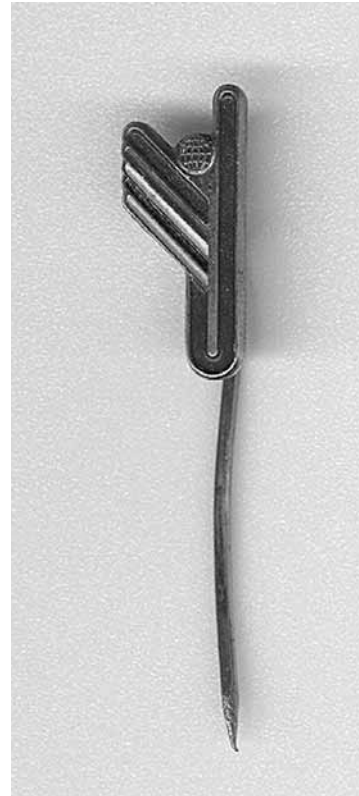
6. Razglednica s Iličkim neboderom (S. Jovičić, S. Hital, I. Žuljević, 1959.) (Hrvatski državni arhiv, Zagreb)

7. Razglednica s motivom zgrade Željpoša (S. Fabris, 1964.) u sredini, HNK lijevo i zgradom Leksikografskog zavoda desno (Hrvatski državni arhiv, Zagreb)

10. Razglednica s motivima Zagreba (Hrvatski državni arhiv, Zagreb)

8. Značka sa znakom Univerzijade

9. Značka s tradicionalnim grbom Zagreba s dodanom petokrakom zvijezdom